

**ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА
В КОНТЕКСТІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НАУКОВИХ СПІВРОБІТНИКІВ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»**

**PEREIASLAV IN T. SHEVCHENKO WORKS IN THE CONTEXT
OF NHER “PEREIASLAV” RESEARCHERS**

Коркач С.О.,

*молодший науковий співробітник
науково-дослідного відділу «Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка»
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*

У статті висвітлено результати досліджень наукових співробітників НІЕЗ «Переяслав», охарактеризовано пошуки та здобутки в галузі шевченкознавства.

Переяслав і Переяславщина посідали визначне місце в житті і творчості геніального поета України Т.Г. Шевченка. Чотири рази приїздив Шевченко на Переяславщину: двічі в 1845 р. (серпень, жовтень – грудень) та двічі в 1859 р. (червень, серпень). Восени 1845 р. Т. Шевченко на Переяславщині переживає надзвичайне творче піднесення.

Нині є велика кількість наукових праць історичного, археологічного, краєзнавчого, літературно-мистецького характеру, де висвітлюється життя і творчість Т. Шевченка під час його перебування в Переяславі, але потрібно зазначити, що сьогодні стан дослідження проблеми переяславської шевченкіани залишається не досить вивченим.

В історії переяславського шевченкознавства яскраву сторінку займає наукова спадщина співробітників Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», які свої праці присвятили дослідженню найрізноманітніших питань, пов'язаних із вивченням життя та творчості Тараса Шевченка переяславського періоду.

У зв'язку з цим варто ознайомитись із публікаціями, що розкривають значення цієї геніальної особистості для сучасності, увиразнюють постать Т.Г. Шевченка – митця і мислителя в історичній перспективі та з позицій сьогодення, висвітлюючи його зв'язок із Переяславщиною.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що на основі джерел і публікацій виокремлюється історіографія переяславської шевченкіани та вводиться до наукового обігу опрацьований матеріал.

Фактичний матеріал дослідження може бути використано в подальших наукових дослідженнях життя і творчості Т.Г. Шевченка, зокрема під час розроблення лекційних курсів, підготовки посібників, біографічних довідників, краєзнавчих нарисів, наукових статей.

Ключові слова: Т. Шевченко, Переяслав, збірка, творча спадщина, публікації.

This article highlights the scientific results of the researchers of NHER “Pereiaslav” and characterizes their achievements in Shevchenko studies.

Pereiaslav and Pereiaslav region took a prominent place in the life and work of the brilliant poet of Ukraine T. Shevchenko. Shevchenko visited Pereiaslav Region four times: twice in 1845 (August, October – December) and twice in 1859 (June, August). In the autumn of 1845, T. Shevchenko experienced an extraordinary creative uplift in Pereiaslav Region.

Nowadays, there is a large number of scientific works of historical, archeological, local lore, literary and artistic origin that covers the life and works of T. Shevchenko during his stay in Pereiaslav, but it should be noted that at present the state of research of this period remains poorly studied.

Works of National Historical and Ethnographic Reserve “Pereiaslav” researchers take an important place in Shevchenko studies. They devoted their work to the study of various issues related to the study of Taras Shevchenko’s life and Pereiaslav heritage.

Therefore, the publication is worth reading and reveals the significance of this brilliant personality for the present, shows Taras Shevchenko as an artist and thinker not only from a historical perspective but also from the modern point of view, highlighting his connection with Pereiaslav.

The scientific novelty of the research is determined by the fact that based on the following studies and publications the historiography of the Pereiaslav period in T. Shevchenko work is separated and the material is introduced into the scientific circulation.

The actual material of the research can be used in further scholar studies of T. Shevchenko's life and works, in particular, in the development of lecture courses, teaching manuals, biographical reference books, local essays, scientific articles.

Key words: T. Shevchenko, Pereiaslav, collection, creative heritage, publications.

Постановка проблеми. В Україні немає іншого поета, крім Тараса Шевченка, про якого написано стільки книг, статей, рефератів, наукових праць. Його твори всебічно проаналізовані поколіннями дослідників, архівні матеріали досконало вивчені, але шевченкіана багатопланова і невичерпна, не одне покоління українських і зарубіжних учених буде звертатися до його творчості, черпати натхнення з першоджерела. Розбудовувати і збагачувати шевченкознавство допомагають наукові співробітники НІЕЗ «Переяслав». Розмаїття досліджуваних тем наукових співробітників у галузі шевченкознавства свідчить про великий науковий потенціал, але потрібно зазначити, що сьогодні стан дослідження проблеми переяславської шевченкіани залишається не досить вивченим.

У зв'язку з цим варто ознайомитись із публікаціями, що розкривають значення цієї геніальної особистості для сучасності, увиразнюють постать Т. Шевченка – митця і мислителя в історичній перспективі та з позицій сьогодення, висвітлюючи його зв'язок із Переяславщиною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторка для вирішення поставленої проблеми використала джерельну базу, представлену збірником наукових праць НІЕЗ «Переяслав» – «Переяславіка» та збірником наукових статей «III Всеукраїнських шевченківських читань». Саме в них інтенсивно та систематично публікувалися й публікуються результати наукових досліджень співробітників заповідника про життя і творчість Т. Шевченка. Вони яскраво демонструють роль і внесок місцевих науковців у вивчення життя та творчості Т. Шевченка переяславського періоду.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження показати роль наукового доробку наукових співробітників заповідника в розбудові шевченкознавства, охарактеризувати продуктивні підходи до окремих творів Т. Шевченка, висвітлити наукові дослідження життя та творчості Т. Шевченка, пов'язані з Переяславщиною.

Виклад основного матеріалу. Про Т. Шевченка та його часи написано і справді дуже багато, але чим більше дізнаємося про життя Кобзаря на Переяславщині чи про його творчість, пов'язану із нашим краєм, тим більше виявляється нез'ясованого для нас, більше невідомого, ніж знаного. Тобто залишається ще цілий масив, чималий пласт так званих «білих плям».

Вагомий внесок у дослідження «білих плям» життєвого шляху та творчості Тараса Шевченка, пов'язаних із Переяславщиною, роблять наукові співробітники Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Дослідники творчості поета, наукові співробітники заповідника, популяризуючи творчість Т. Шевченка, виступають із доповідями на шевченкознавчих всеукраїнських, міжнародних, республіканських конференціях.

У листопаді 2008 року відбулися III Всеукраїнські Шевченківські читання, приурочені до 195-річчя з дня народження Т. Шевченка. У збірнику наукових статей III Всеукраїнських Шевченківських читань – 12 публікацій співробітників заповідника.

Вагомим внеском у переяславську шевченкіану є наукові розвідки Олега Коломійця, колишнього старшого наукового співробітника науково-дослідного відділу «Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка», члена Національної спілки письменників

України. Він є автором значної кількості публіцистичних, літературних нарисів, наукових статей, присвячених проблемам шевченкознавства.

У наукових розвідках автора розглядається діяльність гурту «Переяславське земляцтво» в Петербурзі, вплив його учасників – літераторів, істориків – на ранню творчість Кобзаря, аналізується сучасне прочитання життя і творчості Т. Шевченка, порушуються проблеми національної ідеї поета [1, с. 44–55].

Привертають увагу наукові розвідки, енциклопедичні статті, публіцистичні нариси Наталії Кухаревої, завідувачки науково-дослідного відділу «Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка». У науковому доробку Н. Кухаревої є більше тридцяти праць, у яких аналізуються історичні поеми Т. Шевченка, досліджується період «переяславської осені» Кобзаря. У статті Н. Кухаревої «Твори Т.Г. Шевченка періоду «петербурзького Переяслава» в історико-літературних залах «Музею «Заповіту» Т.Г. Шевченка» [2, с. 103–112] розглядається поема Т. Шевченка «Тарасова ніч» періоду «петербурзького Переяслава» в історико-літературному контексті та обґрунтовується доцільність її включення до переяславського циклу літературної творчості поета.

Н. Кухарева розробила наукові теми «Переяславський цикл у творчості Т.Г. Шевченка», «Шевченкіана в колекції НІЕЗ «Переяслав», є автором літературно-краєзнавчого нарису «Багато добрих спогадів я зберіг про старий Переяслав...». У книзі подано цілісне систематизоване дослідження про перебування Т. Шевченка на Переяславщині, про його роботу в Археографічній комісії в перший приїзд у серпні 1845 р., про літературну творчість на Переяславщині, а також літературну спадщину Кобзаря періоду заслання, де подаються спогади та описи Переяславщини і йдеться про спілкування і дружбу з переяславським лікарем А. Козачковським [3].

Предметом наукового аналізу статті Н. Кухаревої та С. Коркач «Переяслав-

ський Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка» [4, с. 113–125] обрано ідею створення та функціонування Музею «Заповіту» Т.Г. Шевченка в складі НІЕЗ «Переяслав».

Працівники Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» вважали своїм обов'язком створити в будинку лікаря А. Козачковського Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка, аби краще пізнати його добу, атмосферу життя, його сучасників, ту історичну реальність, у якій жив поет, допомогти нинішнім поколінням наблизитися до розуміння генія Великого Кобзаря [4, с. 113].

«Метою створення Музею Шевченкового «Заповіту», – як зазначається в концепції, – є відтворення атмосфери оточення старовинного українського історичного міста, будинку, в якому Т.Г. Шевченко пережив високе поетичне піднесення в органічному контексті з українською природою, з усім українським життям, а також досягнення і відтворення всієї глибини творчості Т.Г. Шевченка переяславського періоду, осмислення української історії, ментальності, традицій» [4, с. 115].

Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка є важливим центром популяризації творчості Великого Кобзаря, його заповітів, виховання молоді на засадах патріотизму [4, с. 124].

Окремий доробок із питань переяславської шевченкіани займають праці С. Дембіцького, старшого наукового співробітника науково-дослідного відділу «Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка», зокрема стаття «Відзначення 150-річчя з дня народження Т. Шевченка на Переяславщині» [5, с. 36–47], у якій автор розповідає про низку заходів, які відбувалися на Переяславщині у межах святкування 150-річчя з дня народження Т. Шевченка. С. Дембіцький є автором численних праць, присвячених вивченню творчості Т. Шевченка, наукової теми «Інтелектуальне безсмертя Тараса Шевченка на Переяславщині».

Тему «Відзначення 150-річчя з дня народження Т. Шевченка» розглядали

наукові співробітники НІЕЗ «Переяслав», кандидат історичних наук О. Жам та Н. Ткаченко. У статті «Створення етнографічного парку на честь 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка в Переяславі-Хмельницькому» [6, с. 48–73] є згадка про те, що серед низки заходів, які були заплановані для відзначення 150-річчя з дня народження Т. Шевченка у м. Переяславі-Хмельницькому, найпомітнішим і найвизначнішим стало закладення етнографічного парку, присвяченого видатному поету і художнику. Надалі цей парк став основою для створення першого в Україні скансену – Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини [6, с. 64].

Н. Павлик, старша наукова співробітниця науково-дослідного відділу «Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка, присвятила низку праць проблемам шевченкознавства, розробила наукову тему «Творчість Т.Г. Шевченка: проблеми мотивації та психоемоційної рецепції».

У статті «Концепт «одяг» у творчості Т.Г. Шевченка: комунікація символу й предмета» Н. Павлик розкрила комунікативні зв'язки символу й предмета в концепті «одяг», задіяного Т.Г. Шевченком у творчій лабораторії. Зробила аналіз ролі одягу в життєвій психорецепції поета, розглянула проблематику вивчення психології творчості Кобзаря. Як зазначила науковиця, мотиви використання різних типів одягу Т.Г. Шевченком під час життя такі:

- а) з матеріальної нужди;
- б) протест, вияв епатажу;
- в) намагання бути елегантним, подобатися іншим;
- г) з принуки, наказу;
- г) відповідно до обстановки і суспільного становища;
- д) з любові до рідного, національного;
- е) намагання підкреслити свою українськість, показати національну самодостатність. Т. Шевченко опосередковано, за допомогою одягу звільнявся від духовного кріпацтва за національною ознакою: відомо, що в Петербурзі він носив український одяг, на засланні також –

всупереч всім обставинам й утискам. Поет психологічно почувався комфортно тільки в національному одязі.

Незаперечним документом в аспекті етнографії є автопортрети, фотографії, поетична і малярська творчість Т. Шевченка. Тут Кобзарю одяг слугував одним із художніх засобів змалювання українського типажу, розкриття психології героя, його соціального становища [7, с. 143–157].

У статті І. Кучеренко «Переяславський Вознесенський собор у літературно-мистецькій спадщині Т.Г. Шевченка. Архітектурно-етнографічний аспект» [8, с. 133–136] зроблено спробу дослідити літературно-мистецьку спадщину Т. Шевченка (повість «Близнець», поема «Сон», живописні та графічні роботи) в архітектурно-етнографічному аспекті. Передусім зосереджено увагу на натурних замальовках Вознесенського монастиря давнього Переяслава та на його словесних характеристиках у творах Т. Шевченка, які є джерелом наукової інформації.

С. Пригонюк у своїй статті «Шляхами Великого Кобзаря. Тарас Шевченко і Переяславщина» [9, с. 180–189] висвітлює переяславський період життя і творчості українського мислителя, поета і художника Т. Шевченка.

Творча продуктивність поета в цей час визначається появою поеми «Наймичка» (13 листопада), в якій поет оспівує велич жіночого серця, подвиг любові і вірності. З глибиною поет відтворив складні драматичні переживання матері. Надруковано її через дванадцять років у збірнику П. Куліша «Записки о Южной Руси» (1857). Щоправда, оскільки поет ще не мав права друкуватися, вона з'явилася без прізвища автора. Високу оцінку поемі дали М. Добролюбов, Л. Толстой, І. Франко, М. Горький та інші.

Поему «Кавказ» (18 листопада) Шевченко написав у Переяславі під свіжим враженням від звістки про загибель 14 листопада в Даргінському поході на Кавказі свого друга Якова де Бальмена. Поет дуже цікавився Кавказом,

де перед тим побував О. Чужбинський. У В'юнищах Т. Шевченко працював так само плідно. З 14 по 22 грудня він написав шість творів. 14 грудня Шевченко закінчив послання «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє». Це – широкі філософсько-політичні роздуми над минулим і сучасним рідного краю. У В'юнищах Т. Шевченко багато разів чув розповіді про участь переяславських козаків у гайдамацькому русі 1768 р. Це спричинило написання поезії «Холодний Яр» (17 грудня 1845 р.). У В'юнищі написано низку ліричних поезій: «Маленькій Мар'яні» (20 грудня), «Минають дні, минають ночі» (21 грудня), «Три літа» (22 грудня). Цими поезіями, включно із «Заповітом», завершується альбом «Три літа» [9, с. 187].

Особливу увагу слід звернути на науковий доробок Д. Тетері та С. Тетері «Кургани давнього Переяслава та його околиць і Тарас Шевченко» [10, с. 190–197], у якому розглядаються унікальні пам'ятки культурної спадщини – кургани давнього Переяслава і його околиць – і показано їхній зв'язок із творчим доробком Т. Шевченка.

Як показують дослідження археологів, кургани давнього Переяслава та його околиць хронологічно відносять до епохи бронзи – раннього залізного віку та Київської Русі. Курганні некрополі Переяслава давньоруського часу не оминув у своїй творчості і Т. Шевченко. У повісті «Близнець» опис цих свідків давнини справляє цілне художнє враження [10, с. 191–193].

Саме кургани, свідки багатьох історичних подій давнини, справили великий вплив на літературну творчість Т. Шевченка. У творах поета ми натрапляємо на такі слова, як «могили», «високі могили», «начетверо розкопана», «розрита могила». В його щоденниках також можна віднайти відомості про розкопки деяких курганів. Пов'язуючи ці пам'ятки давньої історії, за легендами, з історією запорозького козацтва, він вважав їх свідками героїчної боротьби українського

народу за свободу і незалежність. Причетність курганів до козацької епохи зазначалася Т. Шевченком у низці поезій, а саме в таких: «Іван Підкова», «Гайдамаки», «За байраком байрак», «До Основ'яненка» та інші. У своїх «Археологічних нотатках» Т. Шевченко згадує під Переяславом Богданову могилу, назва якої в його сприйнятті пов'язується з перебуванням тут Богдана Хмельницького [10, с. 195].

Дослідник творчості Т. Шевченка В. Ткаченко у праці «Переяславські Андруші у творчій спадщині Т. Шевченка та Д. Косарика» [11, с. 200–211] стверджує, що знайомство Т. Шевченка з давніми козацькими селами – Андруші, В'юнища, Козинці, Трахтемирів і Монастирок – відбулося у далекому 1845 р. У статті мова йде про одне із сіл Переяслав-Хмельницького району Київської області – Андруші. У цьому селі побували свого часу письменник, поет, митець Т. Шевченко, літературознавець і науковець Д. Косарик, які у своїй творчості приділили йому увагу, адже сьогодні дослідити історію та традиційну культуру цього села вже неможливо.

Серед новітніх досліджень у характеристиці переяславського періоду поета варто виділити статтю наукових співробітниць Т. Грудевич і Л. Шкіри «Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: стежками Кобзаря» [12, с. 28–33], у якій розглядається проведення заходу «Шевченко-фест» в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини у травні 2014 р.

За словами Т. Грудевич та Л. Шкіри, твори Т. Шевченка – це потужний краєзнавчий матеріал, що допомагає зрозуміти життя і побут народу, сільську архітектуру XIX століття. Творчість Т. Шевченка потребує детальнішого вивчення, висвітлення у музейних експозиціях, екскурсіях, виставках. Під великим враженням від переяславських краєвидів, Т. Шевченко змальовує багато «рисуноків», а саме: «У В'юнищі», «Покровська церква», «Михайлівська церква», «Вознесенський собор», «Андруші», «Верби в Андрушах» [12, с. 30]. Саме у Музеї народної архі-

текстури та побуту Середньої Наддніпрянщини можна побачити дерев'яні пам'ятки, про які Т. Шевченко писав у своїх творах. Подорожуючи селами та містами, поет змальовував різні побутові сцени, малював хати селян, церкви, природу.

На думку І. Ліхового, для Т.Г. Шевченка Переяславщина була мальовничою землею, що відображена в доісторичних міфах і легендах та описана в найдавніших літописах. Для поета цей край був наче моделлю всієї України, де він завжди знаходив сюжети і був творцем відразу в кількох іпостасях – дослідником історії та етнографії Середнього Подніпров'я, описував у своїх поезіях трагічну минувшину Переяславщини, спілкувався

з людьми, багато з яких стали героями його творів чи епістолярної спадщини [13, с. 3]

Висновки. Тема переяславської шевченкіани – багатопланова і невичерпна. Оглядаючи написані науковими співробітниками численні праці про життя і творчість Шевченка, хочеться сподіватися, що і надалі нові дослідники будуть поповнювати переяславську шевченкіану яскравими працями, які демонструватимуть як глибоке осмислення художньої специфіки творів поета, так і його живий активний вплив на сучасне українське суспільство, якому і сьогодні слово Шевченка допомагає впевнено йти по шляху розвитку української незалежної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коломієць О. Збірник наукових статей III Всеукраїнських Шевченківських читань. 2011. С. 44–55.
2. Кухарєва Н. Твори Т.Г. Шевченка періоду «петербурзького Переяслава» в історико-літературних залах Музею «Заповіту» Т.Г. Шевченка. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 103–112.
3. Кухарєва Н., Коркач С. Переяславський Музей «Заповіту» Т.Г. Шевченка. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 113–125.
4. Кухарєва Н., Коркач С. «Багато добрих спогадів зберіг я про старий Переяслав...». Серія : «Краєзнавча бібліотека Переяславщини». ФОР Домбровська Я.М., 2018. 189 с.
5. Дембіцький С. Відзначення 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка на Переяславщині. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 36–47.
6. Жам О., Ткаченко Н. Створення етнографічного парку на честь 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка в Переяславі-Хмельницькому. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 48–73.
7. Павлик Н. «Концепт «одяг» у творчості Т.Г. Шевченка: комунікація символу й предмета». *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 143–157.
8. Кучеренко І. Переяславський Вознесенський собор у літературно-мистецькій спадщині Т.Г. Шевченка. Архітектурно-етнографічний аспект. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 133–136.
9. Пригонюк С. Шляхами Великого Кобзаря. Тарас Шевченко і Переяславщина. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 180–189.
10. Тетеря Д., Тетеря С. Кургани давнього Переяслава та його околиць і Тарас Шевченко. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 190–197.
11. Ткаченко В. Переяславські Андруші у творчій спадщині Т. Шевченка та Д. Косарик. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 200–211.
12. Грудевич Т., Шкіра Л. Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини: стежками Кобзаря. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 28–35.
13. Ліховий І. Шевченко і Переяслав. *Переяславіка: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»* : зб. наук. ст. 2015. Вип. 8 (10). С. 3–6.